

szemben az írók és költők (Bengt Pohjanen, Rita Magga-Kumppulainen, Agnes Eriksen és mások) a nyelvsajátítás különböző fázisait a gyermek érzelmein keresztül ábrázolják, amit fejlődéslelektanból ismerünk, s amire a nyelvstatisztikák nem szoktak érzékenyek lenni. Ez a Molnár-Bodrogi Enikő által hangsúlyozott új szempont jelentős mértékben gazdagítja, új dimenzióval bővíti a nyelvi kisebbség problémakörét, amelynek figyelembe vétele haszonnal járhat a kisebbségi nyelvek életben tartására, oktatási lehetőségeinek javítására.

Molnár-Bodrogi Enikő hatalmas irodalmat dolgozott föl munkájában. Dicséretes, hogy munkája csaknem minden részének, a törzsanyagnak és a törzsanyag központi témáit meänkieliül, magyarul és angolul újratárgyaló, ill. szintetizáló esszéknek is van angol nyelvű, a IV-nek és az V-nek ezen felül román nyelvű rezüméje is. Nagyszerű dolognak tartom, hogy e kitűnő finnséggel (meänkieliséggel, angolsággal és magyarsággal, végül, de nem utolsósorban románsággal) megírt munkával Molnár-Bodrogi Enikőnek sikerült a távoli Ouluba is elvinni a korszerű kolozsvári tudományosság hírért, és miközben új szempontokkal gazdagította az otthoni dialektológiai és kontaktológiai kutatásokat. Munkája remélhetőleg ösztönzőleg hat majd a hasonló irányú magyarországi kutatásokra is és kimozdítja művelőit az önmagukba zárkozó *ummikko*-k világából.

SIMONCSICS PÉTER

obester@freemail.hu

Gróf SZÉKELY LÁSZLÓ, **Végső vagy Utolsó Trombita Szó.** Erdélyi drámatéka sorozat, Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 2021. 100 oldal.

Gróf Székely László *Végső vagy Utolsó Trombita Szó* című kötete az Erdélyi drámatéka sorozat részeként jelent meg az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadásában 2021-ben Kolozsváron. A könyv szerkesztése, sajtó alá rendezése és az utószó megírása Egyed Emese érdeme. A kötet a dráma szövegén kívül tartalmaz egy alapos filológiai munkáról árulkodó kísérő tanulmányt, egy magyarázat-illetve egy könyvészeti jegyzéket, valamint egy képmellékletet egy Gróf Székely Lászlóról készült festményről.

Gróf Székely László (?1716–1772) nagyszabású születésű földbirtokos, magyar nemes, naplóró, fordító. Az irodalomtörténet eddig elsősorban művelődéstörténeti szempontból is jelentős értékű memoárjáért tartja számon, a legutóbbi kutatások azonban fordítói tevékenységének eredményességére is rámutattak. Ezen tevékenységének egyik illusztris darabja az előbb említett miraculum-történetekkel is rokonítható dráma.

A könyv felépítéséről már az ajánlás előtt olvashatunk. A fordító „Hat Szakaszokbéli Keresztyéni beszélgetésekben igen jól el rendeltetett könyvetskének” (6) nevezi a művet, aztán rögtön fel is sorolja mind a hat szakaszban a szereplőit. Az első szakaszban a Halál, a Test és a Lélek beszélgetnek, a másodikban a világ, a Test és az Ördög, a harmadikban az Ember és a Lelki ésméret, a negyedikben a Lelki ésméret és a Vétek, az ötödikben az Isten és a Lélek, valamint a Szent város, a hatodikban pedig a Lélek és a Szent város beszélgetéseit olvashatjuk. A könyv szerkezetének a részletes bemutatása már az ajánlás előtt nem számít ritkaságnak a korabeli írásgyakorlatban. A fordító az ajánlás előtt megadja művének eredeti forrását is, vagyis egy 17. századi, 1632-ben Londonban Kyngston Felix által kiadott nyomtatványt, amelyet ő [Székely László], „világi terhei foglalatosságai, és kedvetlenségei között” (uo.) latin nyelvből magyarra fordított. Ezután következik az ajánlás, amelyre azért érdemes odafigyelnünk, mert filológiai szempontból is értékes információkat tartalmaz.

Ajánlása nem tekinthető teljes mértékben konvencionálisnak abban az értelemben, hogy világi emberként átveszi az egyházi íróknak az üdvösségre intő megszólalásmódját (ebben a szövegrészben konkrét egyetemes felszólítást is találunk a halandó emberhez intézve, hogy induljon el ezen az üdvösséges úton), valamint azt állítja, hogy nem is szükséges neki ehhez a könyvhöz ajánlást írnia, hiszen a könyv keresztény olvasókhöz szól, akiknek ez csak javára válhat. Természetesnek veszi, hogy minden jó lelkiismeretű keresztény ember el akarja kerülni a világ rütségait és el akarja nyerni Isten kegyelmét. Az üdvösségre való felszólítás mellett megjelenik a jó halál kívánsága is, illetve az arra való intés a végső időket felidézve. Ezeket egy ima és hálaadás kíséri. Ajánlásából a szöveg keletkezésének helyét és idejét is megtudjuk: Torockószentgyörgyön írta, május 9-én.

A következőkben a dráma szövegét szeretném röviden ismertetni különös tekintettel az első beszélgetésre, ugyanis ebben jelenik meg szereplőként a Halál, amely voltaképpen a mozgatórugója az egész misztériumdrámának, az ő jelenléte, kopogtatása indítja el az üdvösségről való gondolkodást (a szövegben a halál részben az üdvösség akadályozójaként, részben pedig ennek szolgájaként jelenik meg), illetve a halál szerepeltetése az, ami a szöveget behelyezi a 17. században nagy népszerűségnek örvendő eszkatologikus diskurzusba.

Az első beszélgetésben a halál kopogtat az ajtón, a test pedig fontolgatja, hogy beengedje-e. A kettejük között kialakuló párbeszéd érdekessége, hogy erőteljesen okító jellege mellett nem veszíti el a színpadra szántságból fakadó szórakoztató jellegét sem, a dialógus helyenként meglehetősen humoros formát ölt. Ez a két jellemvonás a mű további párbeszédeire is jellemző. A halál bemutatkozása, illetve bemutatása ezek mellett információ ad a korabeli emberek halálról való gondolkodásáról is. A drámában megszólaló halál figurája számos, a kora újkorban gyakori halálmegjelenítést idéz fel. A halál egyetemességének gondolata, hogy a halál sem korra, sem nemre nincs tekintettel, már a halál első önmeghatározásában megjelenik. A Test kérdésére válaszolva ugyanis ezt a feleletet adja: „Az te Atyádfia vagyok Ötséd-is Bátyád-is Nénéd-is, Hugod-is.” (9) A Test a Halált kétféle neműnek és rútnak nevezi, és rögtön az első öndefiniálása után el akarná kergetni. A Halál a szövegben mindenképpen félelmetes, visszataszító figura, de nincs konkrét textus arra vonatkozóan, hogy ez egy csontváz-ábrázolás volna, bár a leírás egyes részei tökéletesen hasonlítanak a 16–17. században írásban rögzített csontváz-ábrázolásokra.

A mű nem tesz konkrét utalást arra, hogy a Halált ki és milyen jelmezben játszhatta. A Test és a Lélek nemére azonban már könnyebben tudunk következtetni. A Test és a Lélek nőkként jelennek meg (a Test a Lelket gazdaasszonyának nevezi, a Test leírása pedig teljes mértékben megfeleltethető egy korabeli rossz erkölcsű arisztokrata hölgy leírásának).

A drámában a feszültséget növeli, hogy a Halál ezután önmagát az emberhez hasonlítva mutatja be, az emberi állapotnak kimutató tükröként, valamint az ember és a halál szoros kötődését is kihangsúlyozza azáltal, hogy a halál a saját létét a vétekre vezeti vissza, amely az ember érdeme. További érdekessége ennek a párbeszédnek a Halál udvarlása, illetve a Test Halállal való incselkedése, amely szintén humoros formát ölt, a mai olvasókat is megmosolyogtathatja. A korabeli olvasókat vagy nézőket (ha előadás formájában ismerték meg a szöveget) talán annyira nem lepték meg ezek a részletek, a halál és a szerelem összefonódása a halálhoz kötődő műfajokban nem volt szokatlan. Ugyanígy nem okozhatott meglepetést ezekben a szövegekben a nagyon explicit módon megnyilvánuló tanítói jelleg, amely sajátos retorikával operál. A legtöbb kérdést a Halál teszi fel, ezek legnagyobb részére ő maga válaszol, gyakran egy-egy példázatban kifejtve a feleletet. Egyszerre segítőkész és irgalmatlan figura a Halál: „Akarodé hogy ezeket néked meg magyarázzam mellyeket a te kedvedért nagy szorgalmatossággal meg tselekeszem jól lehet kevés tekinteti légyen előttem a

te külső kedvességnek.” (12) Ugyanakkor kissé szókrateszi figura is, beszélgeti a testet, kérdegeti, hogy ő maga jöjjön rá arra, hogy életmódja által saját maga romlását okozza. Ez a rész természetesen remek alkalom arra, hogy a drámát figyelőknek vagy az azt olvasóknak erkölcsi leckét szolgáltatasson az üdvözülésre, a bűnökre, illetve a halálra való felkészülésre vonatkozóan. Erőteljesen jelen van a 17. században oly népszerű *memento mori* gondolata is, amelyet a Halál karaktere igyekszik a Testbe sulykolni:

„HALÁL
Talám inkább ki estenek azok a te elmédből
TEST
Igen könnyen el felejtjük azokat a mellyeket alig avagy nem hiszünk.
HALÁL
Mond meg valósággal avagy nem hiszed é azt hogy egyszer meghalsz
TEST
Igen is hiszem de oly reménységgel vagyok hogy az én életemnek vevső Napjától még én távol vagyok.” (14)

A beszélgetésben fontos szerepet kapnak az érvek is, amelyek nagyrészt ellentétekre épülnek. A Halál az élet nyomorúságait emeli ki, a Test ezzel szemben annak gyönyörűségeit. Az életről való beszélgetés lesz az, ami megváltoztatja a beszélgetés irányát is. A korabeli népszerű morális célzatú párbeszédnek megfelelően megjelennek az erkölcsös étellel szembeni ellenérvek is, itt a Test azt veti ellen a halálnak, hogy a bölcsek is meghaltak, hiába törekedtek megfontoltabb életre az élvezetek hajhászása helyett; az erkölcsi tanítást képviselő Halál erre felelvén változtatja meg a beszélgetés irányát a túlvilági megközelítés fele. A beszélgetés központja ettől kezdve nem a halál lesz, hanem a túlvilági élet, az addig iszonyatosnak és legyőzhetetlennek mutakozó Halál a párbeszéd további részében a túlvilági élet eszközévé redukálódik. Előtérbe kerül az ember, de főként az emberi természet kettőssége és az ebben rejlő ellentét: a Test beszámol a Halálnak arról, hogy a Lélek néha hogyan szidja őt.

A szövegben kiemelkedő fontossággal bír a halálra való felkészülés és halállal való megbékélés gondolata. A kettő közötti szoros összefüggést támasztja alá a Lélek és a Halál jó kapcsolata. (A Halál a Léleknek halálként mutatkozik be, a Lélek ezt elfogadja, a Lélek és a Halál udvariasan egymástól engedélyt kérnek. A Halál arra, hogy elválassa a Testet a Lélektől, a Lélek meg haladékat kér azért, hogy meggyőzze a Testet, hogy miért érdemes meghalnia.) Ebben a beszélgetésben is, ahogy a dráma egészében, a feltámadás tana lesz a legerősebb érv, mindegyik részben valamilyen formában előkerül.

A további részek is túlvilági irányultságú, üdvösségre készítő vitákból, párbeszédéből állnak, nagyrészt ugyanazon szimbólumokkal élve. Az emberi természet dualitása, az üdvösséget veszélyeztető-illetve az azt elősegítő tényezők kiemelt helyet kapnak bennük. További érdekességnek számít Isten külön szereplőként való jelenléte a drámában, amely szintén számos kutatásra érdemes kérdést vethet fel (például, milyen jelmezt kaphatott a színpadi megjelenítéskor, milyen hatást kelthetett, mennyire gyakori ez a korabeli misztériumdrámákban stb.)

A szöveget kísérő tanulmány a dramatikusság jellegű kézirat filológiai háttérét részletezi a régi irodalom iránt érdeklődők örömeire. A mű alapjául szolgáló könyv Musophilus szerzői néven jelent meg, *Novissima Tuba* címmel, az eredeti szerzője valószínűleg Richard Brathwait. (65) Ezen a korban akkor már kuriózumnak számító mű fordításához a tanulmány szerint a fordító felhasználhatta a *Novissima Tuba* egy 17. századi felső-magyarországi előzményét, ifj. Darholcz Kristóf fordítását. (uo.) Az utószóban felmerül a műfajiság, a szerzői intenció, valamint a nyelvhasználat kérdése is. A szöveg műfaját tekintve Egyed Emese elsősorban amellet érvel, hogy ez egy színpadra szánt mű: „Nem pusztán dialogizált

erkölcsoteológiai oktatásnak, hanem drámai műnek tekintjük a Végső vagy Utolsó Trombita Szót; az egyes részek tökéletesen megfelelnek annak, amit ma felvonásoknak nevezünk.” (68) Ugyanakkor fontosnak tartja kiemelni a kötet műfajának sokrétűségét: „Moralitásként is értelmezhető, sőt vitadráma és devóciós dráma ötvözeteként is.” (70) A szerzői intenció egy másik nagyon izgalmas kérdés, amely felmerül ezzel a kötetrel kapcsolatban. A tanulmány a szerző gyász munkáját, elhunyt szeretteivel kapcsolatos büntudatát említi meg lehetséges szerzői szándékként, hozzátéve azt a tényt is, hogy a magyar nemes könyvekhez kötődő tevékenységéből tudjuk, hogy kedvelte a ritka kiadványokat. (74)

A nyelvhasználat és az olvasóközönség kérdése e kötet esetében szorosan összefügg: a kiadó a kézirat átirásánál, sajtó alá rendezésénél igyekezett olvasóbarát maradni anélkül, hogy teljesen elveszítené a 18. századi szöveg nyelvének ízét.

A *Végső vagy Utolsó Trombita Szó* jelentős és egyben érdekes olvasmány lehet a 18. századi irodalmat kutatók számára, hiszen Székely László fordítása művelődéstörténeti, irodalomtörténeti, de akár fordítástörténeti szempontból is értékes alkotás. De hasonló lelkesedéssel és érdeklődéssel olvashatják az irodalom iránt csupán érdeklődő olvasók is. Témájában és üzenetében ma is szólni tud olvasóihoz.

NAGY EMESE INGRID

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológia Doktori Iskola
Kolozsvár / Cluj-Napoca, Horea, 31
emese.nagy@ubbcluj.ro

LIPTHAY ENDRE – SOMOGYI GRÉTA, *Édes Imrém! Lelkem, Márikóm! Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő leveleskönyve 1848–1849-ből*. Országos Széchényi Könyvtár – Kovászna Megyei Művelődési Központ – Erdélyi Múzeum-Egyesület. Budapest – Sepsiszentgyörgy – Kolozsvár, 2021. 344 l.

A keménytáblás kötet két szerkesztője Somogyi Gréta (Hadtörténeti Intézet és Múzeum) és Liphay Endre (Országos Széchényi Könyvtár) adja közre gróf Mikó Imre és felesége Rhédey Mária grófnő levelezését. 1945-ig könyvespolcokon az utódok számára is elérhetőek voltak az elegánsan bekötött levelek, csak ezután kerültek levéltárba a család dokumentumai, majd a múzeumba. A leveleskönyv azonban „lappangott” és csak a 2000-es évek elején került az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába. A szerzőpáros egyike erdélyi arisztokrácia meghatározó alakja: gróf hídvégi Mikó Imre, akit a kortársai Erdély Széchenyijének is neveztek, mert a 19. század gazdasági, kulturális és társadalmi életének fellendítésében is szerepet játszott (mint Széchenyi István Magyarországon). Felesége kisleány Rhédey Mária grófnő – Rhédey Ádám volt kincstárnokának, kolozsvári Református Kollégium főgondnokának leánya –, három kis „szikra” (Mária Ádám, Ferenc) édesanyja volt. Magyar nyelvű levelezésük bepillantást enged egy viharos történelmi korbá: az 1848-as márciusi események kolozsvári fogadtatásába és az utolsó erdélyi országgyűlés összehívásának körülményeibe is.

A 157 levelből álló mű egy évet ölel fel, az első beszámoló 1848. január 13-án íródott, az utolsó 1949. január 30-án. A gróf 1848 januárjától Nagyszebenből az erdélyi kincstartóság székhelyéről, küldte a kincses városba leveleit. Az új hivatali állomáshelyére érkező férj részletes aprósággal számolt be mindennapjairól Rhédey Máriának, akit „*Éltem boldogítója! Szívemet, lelkemet bétöltő drága, édes Feleségem!*” – nek nevezett. Rhédey